

ALAN ARAŞTIRMASI: MADENCİLİK SANAYİ

1 - GİRİŐ

İçinde bulunduğumuz çağda, insan yaşamı için vazgeçilmez önemini algılamak giderek güçleşse de, madencilik, tarih boyunca uygarlıkları şekillendiren temel sektörlerden biri olmuştur. Özellikle, sanayi devriminden bu yana insanlığın gelişim sürecinin son iki yüz yılındaki baş döndürücü ilerlemede kömür ve demirin önemini yadsımak mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda da, madencilik faaliyetleri olmaksızın insan yaşamının sürdürülebilmesi olası değildir. Bugün, kullandığımız arabalardan, içinde yaşadığımız evlere, bilgisayarlardan telefonlara kadar yaşamımız için vazgeçilmez olan hemen her şey, madencilik etkinlikleri sonucu elde edilen ürünler sayesinde varlık kazanabilmektedir.

İnsan ve toplum hayatında vazgeçilmez bir yer tutan madencilik, gelişmiş ülkelerin bugünkü teknoloji ve refah düzeyine ulaşmalarında etkin bir rol oynamıştır. Gelişmiş ülkelerin var olan ekonomik güçlerine sahip olmalarında, doğal kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaları büyük önem taşımaktadır. Madencilik sektörü sanayileşmenin temel girdilerini üreten bir sektördür. Üretimin ve ihracatın zamanla tarımdan sanayiye kayması, sanayi için gerekli olan hammaddelerin nitelikli ve ekonomik olarak elde edilmesini gerekli kılmıştır. Madencilik sektörü, gelişmiş sanayi ülkelerinin hemen hepsinde ekonomik kalkınmayı başlatan öncü sektör görevini üstlenmiştir. Ülkelerin kalkınma ve ekonomik gelişiminde önemli yeri olan madencilik ve entegre üretim sanayi, en büyük katma değeri yaratmaktadır. Bu nedenle ülkemizde de madencilik sektörünün önemi günden güne artmalıdır.

Bugün dünyanın en gelişmiş ülkelerine baktığımızda tamamı, ekonomilerini tümüyle öz kaynaklarına dayandırmışlardır. Gelişmişler, zenginleşmişler ve ileri giderek, zaman içinde kendi varlıklarını değerlendiremeyen ülkelerin kaynaklarına el atmaya başlamışlardır. Ekonomilerinde istikrarı yakalamış ülkelerin, mamul ve/veya yarı mamul olarak, maden üretimine büyük önem verdikleri ve bu ülkelerin madencilik sektörlerinin, diğer sanayi dallarıyla bütünleşmiş olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, ülkemiz maden sektörünün geliştirilmesi, sorunlarının çözülmesi ve Dünya piyasaları ile rekabet edebilecek düzeye getirilmesi, uluslararası rekabet koşulları dikkate alındığında, ülkemiz dış ticareti açısından büyük önem taşımaktadır.

Bugün ülkemizde madencilik, üretim-maliyet ilişkisini oluşturmadan, Ar-Ge çalışmaları göz ardı edilerek, uç ürünlere gidiş ve ürün çeşitliliği sağlanmadan ve çok yakından ilgili metalürji, kimya ve diğer sektörlerle entegrasyondan yoksun bir şekilde yeraltından çıkarıldığı gibi satılması şeklinde uygulanmaktadır. Sadece tüvenan olarak sattığımız cevherlerle birlikte yıllara göre maden ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde ihracattan elde ettiğimiz dövizin, ülkemizin kömür ithaline ödenen dövizini karşılayamadığını görürüz. Bu durumun en önemli nedenini yanlış enerji politikalarına bağlamak mümkündür.

2 - MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN YAPISI ve ÖZELLİKLERİ

Ülkemizde, gerek ekonomimizin ve toplumumuzun yapısından, gerekse de madencilik sektörünün kendi öznel durumundan kaynaklanan birçok yapısal özellik bulunmaktadır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de, madencilik sektörünün her aşaması riskli ve yapılan yatırımın geri dönüş süreci uzundur. Bu durumla birlikte, madencilikte yer seçim

şansı olmadığı, bulunduğu yerde işletilmesi zorunlu olduğu gibi, ülkelerin kalkınması için madenlerin işletilmesi zorunludur. Tüm dünyada madencilik yapılan bölgeler daha hızlı kalkınmakta, genellikle kırsal bölgelerde yapılan madencilik faaliyetleri o bölgelerde önemli bir sanayi alanı yaratmakla birlikte göçü de önlemektedir.

Türkiye, bazı madenler açısından önemli rezervlere sahiptir. Bununla birlikte birçok maden cinsinde de yeterlilik ve çeşitliliğe sahiptir. Dünyada yaşanan küreselleşme olgusuna paralel olarak, son yıllarda uygulanan madencilik politikaları ile ülkemizde kamu, madencilikten giderek uzaklaştırılmış, uygulamaya sokulan özelleştirme politikaları istenilen(!) sonuçları vermemiş, özelleştirme ile birlikte kamu kurumları aramadan yatırıma kadar tüm madencilik faaliyetlerini durdurmuştur. Birkaç on yıldan bu yana, altın ve kömür dışında maden araması yapılmamakta, MTA işlevsiz bir halde sadece istihdam sağlayan bir kurum durumunda bulunmaktadır. Günümüzde madencilik sektörüne teknoloji yatırımı yapılmamakta, maden işletmelerimiz daha çok hammadde dışsattımına yönelmektedir.

3 - TÜRKİYE MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL YAPI

Ülkemiz madencilik sektörünün sahip olduğu özel nitelikleri nedeniyle özel yasal düzenlemelerin yanı sıra, kendine özgü kurumsal yapılara da ihtiyaç göstermektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, söz konusu kurumsal yapının en üst noktasında, madencilikle ilgili mevzuatın oluşturulmasından, uygulanmasından ve uygulamaların denetlenmesinden sorumlu bir bakanlık (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) bulunmaktadır.

Geçmiş dönemlerde yıllarca kamu iktisadi kuruluşlarının birçoğunun çeşitli Devlet Bakanlıklarına bağlı olması ve taşocakçılığı faaliyetlerinin ayrı bir mevzuat kapsamında mahalli idareler aracılığıyla İçişleri Bakanlığı’nın yetki alanında olması nedenleriyle, madencilik sektörü yapısal olarak parçalı bir görünüm sunmuştur. Maden Kanunu’nda son yapılan düzenlemelerle başta taşocakçılığı ve tuz madenciliği yasa kapsamına alınmış, özelleştirme uygulamalarına hız verilerek birçok madencilik kuruluşu özel sektöre devredilmiş, küçülen kamu madenciliği bu durumla bağlantılı olarak da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), madencilik konusunda tek yetkili üst karar organı olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde üretimi yapılan ya da dışalım yolu ile ülke sanayimizin hizmetine sunulan madensel kaynaklar Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan bu yana kamu kurumları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında büyük sermaye birikimi gerektiren maden işletmeleri planlı bir işletmecilik anlayışı ile birer ihtisas kurumu olan kamu kurumları aracılığı ile çalıştırılmışlardır. Bu manada; ülkemizdeki taşkömürleri Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK), linyit kömürleri Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ), demir madenleri Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (TDCİ), bakır madenleri Karadeniz Bakır İşletmeleri (KBİ), çinko-kurşun madenleri ÇINKUR ve diğer birçok maden ise ETİBANK tarafından işletilerek ülke sanayimizin hammadde ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Asıl amaçları maden üretimi olan bu kurumların dışında ülkemizde hemen her ülkede, doğrudan madencilığe hizmet veren çeşitli araştırma kurumları da bulunmaktadır. Bunlar arasında, madenlerin aranması, bulunması ve ekonomiye kazandırılması konularında MTA Genel Müdürlüğü hiç şüphesiz çok özel bir yere sahiptir. Maden işletmelerine ruhsat ve gerekli izinleri veren, işletme sürecini denetleyen kurum ise Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM)’dir. Ayrıca, bor ürünlerinin değerlendirilmesi konusunda bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürütmek üzere 2003 yılında kurulan Bor Araştırma Enstitüsü (BOREN),

Türkiye'nin en önemli araştırma kurumu olan TÜBİTAK ile üniversiteler bu kapsamda sözü edilmesi gereken diğer önemli kurumsal yapıları oluşturmaktadır.

Doğal olarak sektörün kurumsal yapısı içinde, üretici kuruluşlar özel bir yere sahiptir. Bu alanda ise Türkiye özelinde, kamu kuruluşları ile yerli ve yabancı sermayeli özel kuruluşlar, ana kategorileri oluşturmaktadır. Yakın zamana kadar üretici kamu kuruluşlarının sektörde belirgin bir ağırlığa sahip olmalarına karşılık, son dönemde yapılan özelleştirmeler sonucunda, bu durum önemli ölçüde değişmiştir. Özelleştirmelerin de etkisi olmakla birlikte, başta elektrik enerjisi üretimiyle bağlantılı olarak kömür madenciliği ve mermer üretimi alanlarında önemli güce sahip kuruluşların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Öte yandan, henüz çok fazla sayıda ve ağırlıkta olmamakla birlikte, yabancı sermayeli kuruluşlar da, son dönemde Türkiye madenciliği içinde yer edinmeye başlamışlardır.

4 - TÜRKİYE MADENCİLİK SEKTÖRÜ YATIRIMLARI

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar madencilik için özel bir önem verilmiştir. Birinci sanayi planında % 27 olan madencilik yatırımları, ikinci sanayi planında % 44'lere çıkarılmıştır. Ancak 1954 yılında yürürlüğe giren 6309 sayılı Maden Kanunu ve 6326 sayılı Petrol Kanunu ile özel sektör ve yabancı sermayeye madenlerin aranması ve işletilmesi hakkı verilmesiyle kamunun madencilik alanındaki yatırımları önemli ölçüde azalmış ancak özel sektör ve yabancı sermayenin yatırımları da istenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Tablo 1'de kalkınma planı dönemlerine göre sanayi sektörü yatırım oranları (%) olarak verilmiştir.

Tablo 1 - Kalkınma Planı Dönemlerine Göre Sanayi Sektörü Yatırım Oranları (%)

Dönemler	Madencilik	Enerji	İmalat	Toplam Sanayi Yatırımı
1. Plan (1963-67)	5.6	6.5	20.4	32.5
2. Plan (1967-72)	3.3	9.0	26.8	39.1
3. Plan (1972-77)	3.7	7.4	28.2	39.3
4. Plan (1979-83)	5.4	15.2	25.6	46.2
5. Plan (1984-89)	3.9	13.4	17.5	34.8
6. Plan (1990-94)	1.7	5.5	19.8	37.0
7. Plan (1996-00)	1.3	5.7	17.7	24.7
8. Plan (2001-05)	1.0	9.5	14.7	25.2
9. Plan (2007-13)	1.1	12.9	12.3	26,3

Kaynak: MTA & DPT, 2010

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda uygulamaya geçtiği planlı gelişme politikaları doğal kaynaklardan olabildiğince yararlanmayı öngörmekteydi. 1. plan döneminde toplam yatırımların % 5,6; 2. plan (1967-1972) döneminde toplam yatırımların payı % 3,3 madencilik yatırımı olarak gerçekleşmiştir. Sanayileşmeye özel bir önem verilmesi ve enerji bunalımı gibi gelişmelerin etkisiyle 3. ve 4. planlarda madencilik yatırımlarının oranı artırılmak istenmiş ancak özellikle 3. plan döneminde gerçekleşme oranı % 3,7'de ve 5. plan döneminde de % 3,9'da kalmıştır.

Özelleştirmelerin başladığı ve neoliberal politikaların giderek hız kazandığı 6. plan döneminde ise (1990-1994) madencilik için ön görülen yatırım payı oldukça düşük oranda planlanmış ve gerçekleşme % 2 düzeyinde kalmıştır. 7. plan döneminde (1996-2000) madencilik yatırımları % 1,3 iken hedefleri aşarak olarak gerçekleşmiştir. 8. ve 9. plan

dönemlerinde ise madencilik yatırımlarının payı % 1 olarak öngörülmüştür. Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere; madencilik sektörü yatırımları olması gerekenden çok düşük seviyelerde gerçekleşmekte olup enerji ve imalata sanayi yatırımlarının çok gerisindedir.

5 - MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN DİĞER SEKTÖRLER ve YAN SANAYİLERLE İLİŞKİSİ

Madenler, sanayinin temel girdilerini sağlayan, kaynak yaratan ve üzerlerine yeni sanayi tesisleri kurulacak yeraltı zenginlikleridir. Oysa yıllardır madenler dış ödeme açığını kapatacak ihraç kalemi olarak değerlendirilmiş, madenlerin mümkün olan en uç ürüne kadar işlenmesi ve en yüksek katma değer ülke içinde kalacak biçimde değerlendirilmesi gerekirken, bu ilke göz ardı edilerek, uygulanan üretim-yatırım politikaları sonucunda yıllardır ihracata çalışan bir sektör durumuna getirilmiştir. Yıllardır ihracata yönelik sanayileşme modelinin savunuculuğu yapılmasına karşın, günümüzde özellikle kömür ithalatı düşündürücü boyutlara ulaşmıştır.

İmalat sanayinin birincil hammadde tedarikçisi iki sektörden birisi (diğeri tarım) olarak madencilik, imalat sanayinin birçok dalı ile yakın ilişki içerisinde olduğu gibi birçoğunun da varlık nedeni durumundadır. Diğer taraftan, birincil enerji hammaddelerinin önemli olanlarının hemen tamamı da madencilik sektörü tarafından karşılanmaktadır. Bu kapsam, madencilik sektörünün belli başlı sanayi dalları ile olan ilişkisini önemli kılmaktadır.

Enerji: Türkiye’de tüketilen birincil enerji hammaddelerinin TEP cinsinden yaklaşık % 90’ını oluşturan fosil yakıtlar (taşkömürü, linyit, petrol ve doğalgaz) tümüyle madencilik sektörü ürünleridir. Bu durum, enerji sektörünün temel girdilerini madencilik sektöründen aldığını göstermektedir. Her ne kadar özellikle petrol ve doğalgazda yerli üretimin toplam tüketim içindeki payı sınırlı düzeyde olsa da, tüketilen linyitin tamamı yurtiçi kaynaklardan karşılanmakta, linyite dayalı termik santraller elektrik enerjisi kurulu gücünün yaklaşık % 17’sini oluşturmaktadır. Fosil yakıtlar dışında, madencilik- enerji sektörü ilişkisinde önemli olan bir diğer kaynak ise jeotermal enerjidir.

Kimya Sanayi: Türkiye’de üretilen birincil inorganik kimyasallar içinde, sodyum kimyasalları, bor ürünleri, sülfirik asit ve alüminyum sülfat başta olmak üzere üretimin büyük bölümü temel girdilerini madencilik sektöründen almaktadır. Söz konusu ürünlerin üretim değerinin toplam birincil inorganik kimyasalların üretim değeri içindeki payı % 70’in üzerinde bir büyüklüğe ulaşmakta ve bu girdilerin çok büyük bir bölümü yurtiçi madencilik sektörü tarafından karşılanmaktadır. Özellikle bor kimyasalları sanayi tamamıyla, yurtiçi bor madenciliğinin bir uzantısı niteliğindedir.

Gübre Sanayi: Türkiye’de toplam gübre üretiminin kabaca %25’den daha büyük bir bölümünü fosfatlı gübreler oluşturmakta olup, bu üretimin ana girdisi bir madencilik ürünü olan fosfat kayasıdır. Ancak, yerli fosfat üretim maliyetlerinin ithal maliyetlerinin oldukça üzerinde olması nedeniyle yurtiçi madenciliğin gübre sanayine katkısı sınırlı düzeyde kalmaktadır. Buna karşılık, yerli üretimin rekabet gücünün artırılması için uygun tedbirlerin alınması durumunda, söz konusu katkının önemli düzeylere yükseltilebilmesi mümkün görünmektedir.

Cam Sanayi: Cam sanayinin hammadde olarak girdilerinin hemen hemen tamamı silis kumu, kalker, feldspat, dolomit, sodyum sülfat gibi madencilik ürünleri olup, yerli cam sanayinin hammadde ihtiyacının büyük bölümü yurtiçi kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu nedenle,

Türkiye cam sanayinin varlığının esas itibariyle cam hammaddeleri madenciliğinin varlığına bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün ulaştığı büyüklükle, dünyanın önde gelen cam üreticileri arasında yer alan ülkemiz cam sanayi, hammadde ihtiyacının bir bölümünü ithalat yoluyla karşılamakla birlikte, yurtiçi madencilğe bağımlılığını sürdürmektedir.

Cimento, Kireç ve Alçı Sanayi: Temel girdileri madencilik ürünleri olan çimento, kireç ve alçı sanayileri madencilik sektörüyle tam entegrasyon içinde faaliyet göstermektedirler. Söz konusu sanayilerin varlığı tümüyle uygun hammaddenin yerel bazda varlığına ve madencilik faaliyetleriyle üretimine bağlıdır. Bu bakımdan, çimento, kireç ve alçı sanayinin, madencilik sektörünün doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Seramik, Kil, Taş Sanayi: Ateşe dayanıklı olan ve olmayan seramik ve refrakter ürünlerle birlikte, çimento ve alçı esaslı ürünler, işlenmiş taş ve mermer ürünlerini içeren söz konusu sanayi dalı, girdilerinin çok büyük bir bölümünü madencilikten almaktadır. Özellikle sanayinin bir alt ürün grubunu oluşturan “işlenmiş taş ve mermer ürünleri” bu sanayi dalının üretim değeri içinde % 20’ye, ihracatı içinde ise % 35’e ulaşan payı ile özel bir öneme sahiptir. Madencilik sektörü tarafından üretilen blok mermer ve diğer doğaltaşların kesilip boyutlandırılması ile elde edilen bu ürün grubunu madenciliğin dışında düşünmek mümkün değildir.

Demir-Çelik Sanayi: Demir-çelik sanayinin birincil ürünü olan ham demir, birincisi demir cevheri, diğer hurda demir olmak üzere başlıca iki ana hammaddenin işlenmesi yoluyla elde edilmektedir. Özellikle son yıllarda, hurda demir işleyen ark ocaklarının kapasitelerindeki artış nedeniyle demir cevheri işleyen entegre tesislerin toplam ham demir üretimi içindeki payı önemli ölçüde gerilemiştir. 2007 yılı itibariyle söz konusu pay % 34 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu durum dikkate alındığında, madencilik sektörünün toplam bazda demir-çelik sanayine katkısı da belirtilen seviyede olmaktadır. Ancak, entegre demir-çelik tesislerinde işlenen demir cevherinin ağırlıklı olarak ithal edildiği, yerli üretimin payının oldukça sınırlı olduğu dikkate alındığında, yurtiçi madenciliğin yerli demir-çelik sanayine katkısı da o ölçüde sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Kok Ürünleri Sanayi: Başta demir-çelik sanayi olmak üzere, metal işleme sanayinin temel girdilerin birisi olan, kok kömürünün tek girdisi koklaşabilir nitelikteki taşkömürüdür. Ülkemizde koklaşabilir taşkömürü üretimi yalnızca Türkiye Taşkömürü Kurumu tarafından Zonguldak havzasında gerçekleştirilmekte olup, burada yapılan üretim, ihtiyacın yaklaşık % 10’luk bölümünü karşılamakta, kalan bölüm ise ithalat yoluyla sağlanmaktadır.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde, madencilik sektörü, ülkemiz sanayisi içinde yer alan birçok sanayi alanı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sektörlerin dışında madencilik sektörünün içinde yer alan, ancak bazı kaynaklar tarafından madencilikten ayrı bir noktada değerlendirilen mermer ve doğaltaş sanayi, taşocakçılığı sanayi ve tuz sanayi de bulunmakta ve bu alan araştırması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ülkemiz madencilik sektörünün bu şekilde değerlendirilmesi, madenciliğin ekonomi içindeki gerçek boyutlarının ölçülmesi ve bunun sonucu olarak da sektöre ilişkin değerlendirmelerin daha sağlıklı şekilde yapılması mümkün olabilecektir.

Günümüzde ülkemiz madencilik sektörü dışa bağımlılık nedeniyle her yıl milyarlarca dolar tutarında petrol, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe ithalat mevcuttur. Enerji ve hammaddede dışa bağımlılık ulusal sanayimizin en büyük sorunu olarak nitelendirilmektedir.

Çünkü bu ithalat özellikle enerji sektöründe maliyetlerin artmasına neden olmakta, linyit gibi enerji kaynaklarımız olmasına ve hatta rezerv artış ihtimaline karşın; kömürlerimizin kalitesi bahane edilerek; araştırma-geliştirme çalışmalarının desteklenmesi yerine, mevcut dünya rezervlerine göre 40 yıllık rezerv ömrü bulunan doğalgaza bağımlı bir duruma gelinmiştir. Günümüzde enerjide dışa bağımlılık % 75'lerin üzerine ulaşmıştır.

6 – MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM, MADEN MÜHENDİSLERİNİN YERİ ve KONUMU

Büyük ölçekli maden üretimi, birçok ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Madencilik, işsizlik ve yoksulluğun yüksek olduğu kırsal bölgelerde, gerek doğrudan gerekse söz konusu faaliyetin yarattığı yan ekonomik faaliyetler sonucu binlerce kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. İstihdam ile yaratılan gelir, kırsalda üretilen mal ve hizmetlerin tüketilmesi bakımından da yaşamsaldır. Ayrıca, kırsal bölgelerde ulaşım, su, eğitim ve iletişim gibi ekonomik ve sosyal altyapının sağlanmasına yönelik önemli katkısı da bulunmaktadır.

Madencilik katma değer yaratan emek yoğun bir sektördür. Bilimsel çalışmalara göre 1 maden işçisi yanında 12 kişiyi daha istihdam etmektedir. Yani madende çalışan her kişi dolaylı olarak 12 kişiye daha iş imkânı yaratmaktadır. Hem istihdam boyutuyla hem de arz güvenliği boyutuyla yerli kaynaklara yönelmesi gerekmektedir. Aynı zamanda madencilik emek yoğun bir sektör olup 2009 yılı sonu itibarıyla sektörde 9.248 işletme izinli maden sahasında ve atölyeler, işletmeler, mevsimlik işçiler, yan sanayisi dahil, 757.000 dolayında iş gücü bulunmaktadır. İstihdam yaratmada öncelikli sektör olan madencilik sektörünün önü açıldığı takdirde ve yeni üretim alanları devreye alındığı takdirde bu iş gücünün hızla artacağı tahmin edilmektedir.

Yine 2006 yılında madencilik sektöründe iş gücünün eğitim ve öğrenim durumunu değerlendirmeye yönelik olarak DPT tarafından bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya göre madencilik sektöründeki 176.000 çalışanın % 69,3ü ilköğretimin ilk bölümü düzeyindedir. İlköğretimin orta bölümü ve lise düzeyinde öğrenim görenlerin payı sırasıyla % 18,8 ve % 6,8 olup, sektörün genel ortalaması diğer sektörlerle kıyaslandığında iyi durumdadır. Ancak genel olarak ülkemizde eğitim ve öğretim düzeyinin artışına paralel olarak sektörde çalışanların eğitim ve öğretim düzeyinin 2002 yılı değerlerinin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

6.1 – DÜNYA MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM

Ülkemizde madencilik sektörünün uç ürünler bazında yetersiz kalması nedeniyle imalat sanayiiyle ilgisi yokmuş gibi görünmektedir. Oysa sanayileşmiş ülkelerde madencilik sektörü, imalat sanayi ağırlıklı ve “mineral endüstrisi” adı altında değerlendirilmektedir. Örneğin; Avrupa Birliği’nde “mineral endüstrisi” veya “temel mallar sanayi (resource intensive)” demir-çelik, demir dışı metaller, inşaat ve yapı endüstrisi, cam, döküm, seramik, boya, çimento-kireç, mermer-taş işleme, tuğla-kiremit ve gübre sanayi gibi çeşitli alt sınıflarda değerlendirilmektedir. Bu durumda ise bahsi geçen bu sanayi dallarında 3 milyon kişiye yakın kişi istihdam edilmektedir.

Dünyada, mineral endüstrisindeki sınıflandırmanın farklılığı detaylı bir kıyaslamanın yapılmasına engel olmakla birlikte, AB ve ABD’nin maden üretim, milli gelirdeki payı ve üretim yoğunluğu açısından karşılaştırılması amacıyla elimizde bazı rakamlar bulunmaktadır. Bu rakamlara göre hem ABD hem de AB’nde maden işleyen sanayilerde 3 milyon kişinin

istihdam edildiği belirtilmektedir. Yine bu çalışmada 1994 yılında AB'nde 20 milyar Euro (milli gelir içindeki payı % 0,34) iken AB'nde 27 milyar Euro (milli gelir içindeki payı % 0,53) olarak gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Madencilik sektöründeki istihdam ile ilgilenen diğer bir kuruluş ise Dünya Çalışma Örgütü ILO'nun kayıtlarına göre 1994 yılında dünya maden işletmelerinde çalışan toplam işçi sayısı 25 milyondur. Bu rakama Çin Halk Cumhuriyeti'nin dahil olmadığı anlaşılmaktadır. ILO'nun kaynaklarında geçen 25 milyon madencilik sektörü kayıtları sendikali çalışanlar üzerinden yapıldığı için, kayıt dışı istihdam göz önünde bulundurulmamıştır. Kayıt dışı çalışmanın çok yüksek olduğu Afrika ve çeşitli Asya ülkeleri de bu tabloya dahil edildiğinde, madencilik sektörünün yarattığı istihdamın çok daha fazla olacağı söylenebilir. Doğu Asya'daki çoğu ülkenin yanında, Çin çok zengin mineral kaynakları ve hala hükümet tarafından yönetilen, geniş ve karmaşık madencilik sektörüyle dikkatleri üzerine çekmektedir.

2000'li yılların başından itibaren Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Finans Kurumu (IFC), mineral sektöründe reform niteliğinde çalışmalar yapmaktadır. Bu amaçla, mineral sektöründe, vergi düzenlemeleri, teknoloji transferleri ve istihdam imkânlarının artırılması yönünde çalışmalar yürütmekte ve üyesi olan ülkelere finansman sağlamaktadır. Ayrıca Dünya Bankası, mineral sektörünün gelişmesi ve reformuna yönelik kendi bünyesinde çeşitli birim ve çalışma grupları da oluşturmaktadır. Sonuçta, Dünya Bankası'nın mineral sektör alt gruplarının birincil amacının sektöre yatırımlarının artırılması ve gerekli reformların yerine getirilmesi ve sektöre verilen önemin daha da artırılması ile sürdürülebilir ekonomik gelişmelere de yardım etmeyi amaçladığı ortaya çıkmaktadır.

6. 2 – TÜRKİYE MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM

Ülkemiz madencilik sektöründe üretim, fiyat, istihdam vb. konularda bilgi noksanlığı bulunmakta, mevcut rakamlar da birbirleriyle çelişmektedir. Bunların sebeplerinden birisi de kavram karmaşasıdır. Metallerin bazı kimyasalların ve inşaatta kullanılan yapı malzemelerinin madencilik sektörüne dâhil edilip edilmemesi tartışmalıdır. Piyasada güvenilir bir hammadde arzı olmadığından, bazı fabrikaların kendi ihtiyaçları olan madenleri kendilerinin üretmesi istatistikleri etkilemektedir. Madencilik sektörünün mevsimlik ve geçici görev olmaktan çıkarılmayışı da ayrı bir sorundur. Geçici işçiler ve taşeronların kullandığı sigortasız işçiler de gerçek istihdam rakamlarına ulaşmayı engellemektedir.

Ülkemizin jeolojik yapısı gereği maden yatakları genellikle küçük ve dağınıktır, bazıları aile şirketleri halindedir. Maden fiyatlarındaki ani değişimler ocakların çoğunun sık sık geçici tatile girmesine ve işçilerin çıkarılmasına yol açmaktadır. Ülkemize özgü bazı uygulamalar da istatistikleri karıştırmaktadır. Örneğin, Kanada'da maden aramalarını 711 şirket yürütmekte bunlar da 9.800 işçi çalışmaktadır. Bunların hepsi de maden işçisi sayılır. Fakat MTA'da çalışan binlerce işçinin önemli bir kısmı jeolojik harita alımı ve kuruluşun madencilik dışı etütlerinde istihdam edilmektedir. Fabrikaların sadece birkaç ay için madenlerinde istihdam ettikleri sanayi işçileri de olabilir. Bütün bu nedenlerle binlerce maden ve taşocağında çalışan daimi ve geçici işçilerin sayısını tespit etmek çok zor olmaktadır.

Ülkemiz madencilik sektörünün geleneksel olarak merkezde, orta-büyük ölçekli kamu kuruluşları ve onların çevresinde küçük ölçekli özel sektör kuruluşlarından oluşan bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Son yıllarda özelleştirmeler ile bu yapı değişse de Türkiye'deki mevcut faal madencilik kuruluşlarının sayıları, üretim kapasiteleri ve istihdam seviyeleri hakkında ne yazık ki tam ve sağlıklı bilgi bulabilmek mümkün değildir. Bu konudaki en

güvenilir ve yeni bilgi Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (TÜİK) Madencilik ve Taşocakçılığı İstatistikleri-2001 isimli yayınında bulunmaktadır. Buna göre 2001 yılı itibariyle, 576 adedi kamu kuruluşlarına 1.191 adedi özel sektör kuruluşlarına ait olmak üzere toplam 1.767 maden işletmesi bulunmaktadır. Ancak söz konusu işletmelerin kaç kuruluşa ait olduğu konusunda adı geçen kaynaktan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Madencilik sektörünün ekonomi içindeki ağırlığına ilişkin bir diğer önemli gösterge ise istihdam verileridir. Bu kapsamda, son yıllarda toplam sanayi ve madencilik sektörlerindeki istihdam sayıları ile madencilikte istihdamın, toplam sanayi istihdamı içindeki payları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

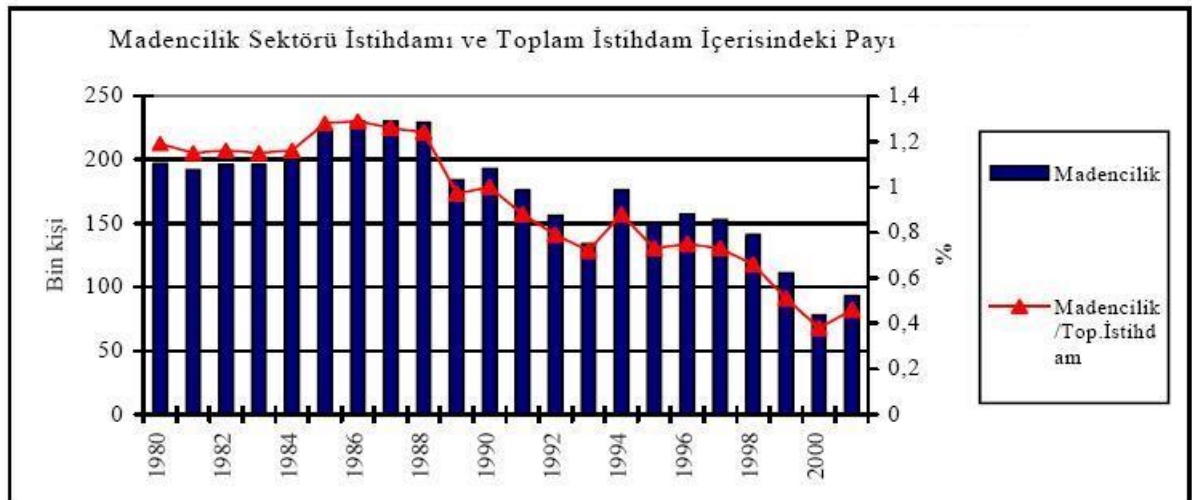
Tablo 2 - Toplam Sanayi ve Madencilik Sektöründe İstihdam (15+yaş 1.000 kişi)

SEKTÖR	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Sanayide İstihdam	3.996	3.810	3.774	3.954	3.846	3.988	4.280
Madencilikte İstihdam	134	81	98	120	83	104	118
YÜZDE PAYLAR							
Madencilik/T.Sanayi	3,35	2,13	2,60	3,03	2,16	2,61	2,75

Kaynak: TÜİK

Tablodan görüldüğü gibi, dönem içinde, madencilik sektöründe istihdamın toplam sanayi istihdamı içindeki payı, yüzde 2-3,5 aralığında değişmektedir. Tabloda, 1999 yılının hemen ardından, madencilik sektörü istihdamında önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Söz konusu düşüş bu yıllarda kamu kuruluşlarında uygulanan istihdam azaltmaya yönelik programların bir sonucu olarak yorumlanabilse de, tablodaki 2002 yılına ilişkin değeri yorumlayabilmek hiç de kolay değildir. Bu değere göre, 2002 yılında sektörde istihdam bir önceki yıla göre % 22 düzeyinde artarken, takip eden yılda % 30 düzeyinde azalmış görülmektedir. Sektördeki genel aktivite düzeyine bakıldığında bu boyutta bir değişimin izah edilmesi pek mümkün değildir. Bu durum verinin güvenilirliği konusunda kuşku yaratmaktadır.

Grafik 1 – Madencilik Sektörü istihdamı

Son 10 yılda madencilik sektörünün ülke ekonomisine katkısı hızla düşmüştür. Madencilik sektörünün Gayri Safi Milli Hasılaya katkısı %1,5'un hatta % 1'in altına gerilediği dönemler

yaşanmıştır. Sektördeki istihdam 20 yılda 100.000 kişi azalarak yarıya inmiştir. 1980 yılında yaklaşık 200.000 olan madencilik sektörü istihdamı 2000’li yılların başında 100.000’in altına düşmüştür. 2007 yılında yapılan bir çalışmada istihdam yaratma maliyetinin en düşük madencilik ve tarım sektörlerinde olduğu belirlenmiştir. 2007 yılı teşvik belgelerine göre bir kişilik istihdam yaratmak için yapılan ortalama yatırım tutarı madencilikte 122.000, tarımda ise 145.900 TL düzeyinde gerçekleşmiş, bu iki sektörü de 158.100 TL ile hizmetler sektörü izlemiştir.

Uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC) uygun şekilde madencilığe dayalı sanayilerin grup kodlarıyla birlikte 1998 istihdam verilerine göre kâğıt sanayinde 13.737 kişi, kimya sanayinde (gübre-boya) 28.729 kişi, lastik-plastik 20.552 kişi, cam sanayinde 9.080 kişi, başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineral imalatında 36.063 kişi, ana metal sanayinde 31.962 kişi istihdam edilmiştir (MTA 2002). Bu nedenledir ki, madencilik sektöründe istihdam konusu da birincil metalürji ve mineral işleyen diğer imalat sanayi kollarıyla birlikte değerlendirilmeli ve gerçek rakamlar ortaya konarak, ülkemiz işsizlik sorununa bir çözüm olup olamayacağı detaylı olarak incelenmelidir.

Madencilikte istihdama ilişkin istatistiklerdeki tüm olumsuzluklara rağmen, çeşitli kamu kurumları mevcut kaynaklardan elde edilen bilgiler ve tahminlerden yararlanılarak istihdam rakamlarını belirlemiştir. TÜİK, 2005 Nisan ayı için verdiği madencilik sektöründeki istihdam rakamı 122.000’dir. Sektördeki istihdam durumunu, dolaylı istihdam hariç olmak koşuluyla bu rakamlara göre incelemek yanıltıcı olmayacaktır. Ülkemiz ekonomisinde sektörel işgücü ve ücretlere ilişkin veriler son derece yetersizdir. Ulusal veri tabanının bu eksikliği sektörel düzeyde istihdam ve ücret ödemelerinin doğru olarak hesaplanmasını engelleyerek, verimlilik ve gelir dağılımına ilişkin yapılan çalışmaların sonuçları hakkında çeşitli kuşklara yol açmaktadır.

6.3 – MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE TAŞERONLAŞTIRMA ve DÜZENSİZ İSTİHDAM

Dünyada 1980’lerden sonra uygulanmaya başlanılan neoliberal yapıya uygun olarak bir düzensiz ve esnek çalışma biçimi olarak devreye alınan taşeronlaşma, uzun zamandır ülkemizde de kullanılan bir üretim biçimidir. Genelde çalışma hayatında bulunan kişiler taşeronlaşmayı ve taşeron işçiliğini, geçici, kısa süreli ve güvencesiz istihdam ya da düzensiz istihdamın diğer biçimleri olarak tarif edilmektedir. Bu hali ile taşeronlaştırma; sosyal devletin gereği olan iş güvencesini kadrolu işçi için bir “tehdit” haline getirirken, geçici işçi için bir “köle” uygulaması haline getirmektedir. Taşeron işçileri kayıt dışı çevre emek gücü içinde bırakıldıklarından, iş güvencesiz çalışmaya mecbur bırakılmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de taşeronlaşma; yaygın ve planlı bir biçimde uygulamaya sokulmasının başlıca amaçları arasında, çok sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde üretim ilişkilerinin parçalanması yer almaktadır. Bu durumun hedefinin de işçilerin örgütlenmesinin önüne geçmek olduğu gibi taşeronlaştırma olgusunun, üretimi ana firma ve taşeron firma olarak böldüğü ve bu bölünmenin gerek üretim ilişkilerini gerekse de işçilerin yan yana gelmesini engellemektedir.

Dünya Maden İşçileri sendikası ICEM’in 2008 yılındaki konferansında taşeron işçiliğinin birçok kıtada denetlenemez bir hale geldiği örneklerle ortaya konmuştur. Bu konferansta belirtilenlere göre; Hindistan’da madencilik ve elmas sektöründe hemen hemen bütün maden

işçileri taşeron ilişkisiyle istihdam edilmektedir. Bu çalışma biçimi Tayland ve Kore’de de pek farklı değildir.

Ayrıca ICEM konferansında taşeron işçiliğinin birçok kıtada denetlenemez bir hale geldiği örneklerle ortaya konmuştur. Buna göre, Afrika küreselleşmenin oyun alanı olarak tanımlanmış, Afrika’nın Sahra bölgesinde madencilik sektöründe istihdam alanında her şeyin mümkün olduğunu düşünen yatırımcılar birçok sorun yarattığı belirtilmiş madencilik sektöründeki esnek çalışma biçimine ve taşeronlaşmaya Rusya, Ukrayna, Moldova, ABD, Japonya, Tanzanya, Peru ve İngiltere’den de örnekler verilmiştir.

DİE ve TÜİK verilerine göre; ülkemizdeki madencilik işkolunda 1981 yılında özel sektörde: 13.564, kamuda: 80.625 kişi çalışırken, 2008 temmuz ayı istatistiklerine göre kamuda toplam 594 işyerinde 26.545 personel çalışırken, özel sektörde 8.543 işyerinde 111.181 personel çalışmaktadır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere madencilik sektöründe kamuda çalışan kadrolu personel sayısı hızla azalırken, özel sektörde ve özel sektöre ait maden ocaklarında çalışan taşeron firmalarda çalışan ve çoğu süreli ve mevsimlik olan işçi sayısı giderek artmaktadır.

Günümüzde ülkemiz madencilik sektöründe de taşeron sistemi özel sektör maden işletmelerinde yaygın olarak uygulanmaktadır. Özel madencilik firmaları kendi iş makinaları, personeli ve sermayesinin yapısına bağlı olarak ruhsatına sahip olduğu maden ocağında kendi işteğil alanlarını belirlemekte, bu alanın dışında kalan birçok işde taşeron firma kullanımını tercih etmektedir. Hatta sektörde yer alan madenci şirketler, çoğu kez dışarıdan bir şirketi taşeron olarak kullanmak yerine kendisine ait şirketlerle, ek bir maliyet oluşturmeyen yanında çalıştırdığı madenci çavuşlarını taşeron olarak göstermektedir. Günümüzde ülkemizdeki birçok maden işletmesinde gerek kamu, gerekse de özel sektör maden işletmeleri, cevher hazırlama tesisleri, nakliye ve yan hizmetler sektöründe taşeron şirket çalıştırmak marifeti ile çalışmalarını yürütmektedir.

Madencilik sektöründeki kamu kurumlarında da durum pek farklı değildir. 1990’lı yıllardan beri özelleştirme politikalarının gereği olarak kamu kurumlarımıza daimi işçi alınmamaktadır. Bunun yerine daha kolay bir yol olarak görülen ve 4857 sayılı yasanın 2. maddesinde bahsi geçen asli işlerin taşeron/müteahhitlere verilerek istihdam açığı kapatılmaya çalışılmaktadır. Uygulanan özelleştirme politikaları bir yandan örgütsüz çalışan bir kitle yaratılırken, diğer yandan da yaygın taşeron uygulamalarıyla birlikte iş ve sosyal güvenceden yoksun bir çalışma hayatı yaratmıştır.

Bu yeni durum sektördeki çalışma hayatını olumsuz olarak etkilemiş, sendikasılaştırma oranını da büyük oranda yükseltmiştir. Mevcut yasa ve tüzüklerin işverenlere sunduğu olanaklardan; 30’dan az işçi çalışan işyerleri iş güvencesi yasası dışında tutulup, 50’den az işçi çalışan işyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu oluşumu zorunluluktan çıkartılmıştır. Yasal olarak işverenlerin eline verilen bu koz da iş yerlerini tam bir toplama kampına çevirmiştir. Kısaca, ağır ve tehlikeli işkolu olarak tanınan, özel sektör maden işletmelerine ait ocakların yüzlercesinde, İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu bulunmamaktadır. Günümüzde sayısı giderek artan iş kazalarına paralel olarak, her an herhangi bir köşeden yeni bir acı feryatların yükselmesi neredeyse yasal aymazlıklarla garanti altına alınmıştır.

TKİ, TTK gibi kamu madencilik kuruluşları açısından değerlendirme yaptığımızda ise ülkemizin içinde bulunduğu enerji üretimi, enerji çeşitliliği konularında geçmişte çekilen ve çekilmekte olan sıkıntılar dikkate alındığında termik santraller ve bu santrallere dönük kömür

üretimini % 80'nini teşkil eden kurumumuzun önemi ve garantörlüğünün ne kadar büyük bir elzem olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı kamu kesiminde ve TKİ ve TTK'nda yaygın olarak uygulana gelen asıl işlerin ve yardımcı işlerin hizmet alımı yöntemiyle giderilmeye çalışılması enerji güvenliği açısından da, kömür santrallerinin geleceğe taşınması açısından da risklidir.

Taşeronlaştırma, sosyal devletin tasfiye sürecinde ise hem bir araç hem de bu tasfiyelerle beslenen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin yoğun, vasıflı işgücü oranının düşük olduğu Türkiye gibi ülkelerde taşeronlaştırma, yüksek miktarda vasıfsız işgücünün bulunması sebebiyle işçi ücretlerinin çok düşük düzeylerde oluşmasının ve hak ihlallerinin tetikleyicisi durumundadır. Taşeronlaştırma çalışma sürelerinin işveren tarafından istendiği gibi şekillendiği bir uygulamadır ve bu durum emek sömürsünün boyutlarını arttırmaktadır. Çalışma sürelerinin uzatılması, istihdamın da daraltılmasını ve aynı işi daha az işçinin yapmasını ve böylece işverenin karının maksimuma ulaşmasını sağlamaktadır.

Asıl işverenin işini yapan ve taşeron firmaların bünyesinde çalışan tüm işçiler çalıştıkları işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği açısından veya hakları yönünden hukuki bir durum ile karşılaştıklarında yasalarımız asıl işvereni sorumlu kılmaktadır. Dolayısıyla asıl işverenin sorumlu olduğu yerde taşeron işçilerin de asıl işverenin işçisi sayılması kadar doğal bir durum yoktur.

Çözüm olarak; öncelikle kamuda özelleştirme politikalarından vazgeçilmeli, kamu yatırım ve finansman kararnamelemlerindeki işçi alımına getirilen kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Sürekliliği olan, sorumluluğu olan kadrolu işçi alınmalı, mevcut çalışmakta olan taşeron işçileri kadroya alınmalıdır. Kamu kurumlarında çalışmakta olan ve asıl iş ile asıl işe yardımcı işlerde çalışan tüm işçiler o işyerlerinin asıl işçileri sayılmalıdırlar.

6.4- MADEN MÜHENDİSLERİNİN SEKTÖR İÇİNDEKİ YERİ ve KONUMU

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de uygulanan neoliberal politikalara bağlı olarak ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda, uluslararası anlaşmalar ülkemiz sanayini ve ona destek veren madencilik sektörünü etkilemiş, bu süreç içinde, sanayi sektörü ucuz ürün için ucuz hammadde girdisi doğrultusunda tercihini belirlemiştir. Kömür ve demir dahil birçok madenin ithali nedeniyle bir kısım maden işletmeleri faaliyetlerini durdurmuş birçok işletmede de düşük kapasitede çalışma planlamıştır. 2000'li yılların başında artan enerji ihtiyacı ve yükselen metal fiyatlarına bağlı olarak artış gösteren madencilik ürünleri üretimimiz, daha çok dış etkenlere bağlı olarak gelişme göstermektedir. Aramada, işletmede ve cevher zenginleştirmede kapasite düşüşleri doğal olarak iş gücü istihdamını dolayısıyla maden mühendisi istihdamını da olumsuz etkilemiştir. Çalışanlar işsizleşmiş yeni maden mühendisleri iş bulamaz hale getirmişlerdir.

Madenlerin yataklanma biçimi ile cevher kalitesi açısından madencilik faaliyeti yürütülen birçok ülkedekinden farklı olarak daha çok bilgi ve deneyime sahip mühendisi daha çok sayıda mühendisin istihdamını gerektirmektedir. Başka bir ifade ile uygun yataklanmanın olduğu mekanize işletmelerde istihdam edilen mühendis sayısı 1 ise ülkemizdeki madenlerin yataklanma şekli ve işletme yöntemi nedeni ile bu sayı 2 veya 3 olmak zorundadır.

Ancak ülkemiz teknik personel gücünün sayısal durumu ile bağlantılı 1950'li yıllarda kalan yasal düzenlemeler ve alışkanlıklar nedeni ile teknik nezaretçi adı altında bir mühendis birden fazla sahaya mühendislik hizmeti verildiğinden, zaman zamanda mühendislik hizmetlerinin

yeterince yerine getirilememesinden dolayı üretim maliyetleri yüksek olmakta, ürün kalitesinde olumsuzluklar yaşanmakta ya da tedbirliksizden doğan kazalar nedeniyle iş gücü kayıpları yaşanmaktadır.

Zorunlu ya da daimi mühendislerin, “proje ve işletme” birimleri ve mühendisleri kanuni zorunluluklarının dışında bir madencilik kültürü ve kurumsal yapısı olarak işletmelerde yerini almak zorundadır. Böylesi bir yapılanmada maden mühendislerinin tam istihdamını sağlamaktan öte ülke kaynaklarının verimli işletilmesini sağlarken, iş gücü ve can kayıplarını da önleyecektir. Böylece doğal hayatın ve çevrenin korunmasını sağlanacak, madencilikğin ülke ölçeğinde sürdürülebilirliğini mümkün kılacaktır.

Tüm bu bağlamda, maden mühendislerinin temel sorunlarından biri; Türkiye’de madencilik bilim ve teknolojilerine uygun ve maden mühendislerinin emeğine saygılı işletmelerin neredeyse hiç olmamasıdır. Bu nedenle, madencilik bilim ve teknolojilerinin uygulanması gerektirdiği her alanda maden mühendislerinin çalışmasının savunulması gereklidir. Bu anlayış içerisinde sektörün ve maden mühendislerin sorunlarının çözümünün ancak kısa, orta ve uzun dönemli Ulusal Madencilik politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında görülmektedir.

6.4.1- Kamuda Çalışan Maden Mühendislerinin Konumu

Bu çalışmanın birçok yerinde de belirtildiği gibi, kamunun içinde bulunduğu olumsuz koşullar hepimiz tarafından bilinmektedir. Yaklaşık 25 yıldır kamu madenciliğine doğru dürüst yatırım yapılmamakta, hiçbir üretim birimi açılmadığı gibi mevcut işletmelerde kaynak yetersizliğinden yenileme yatırımlarını dahi yapamamaktadır. Ayrıca yıllar süren belirsizlikler nedeniyle kamuda çalışan maden mühendisleri de çalışma heyecanının yitimi ve motivasyon bozuklukları gözlemlenmektedir. Kamu kuruluşları, yine kaynak yetersizliğinden, rezervde geliştirme yatırımlarını da gerçekleştirememekte, mevcut rezervleri üretime alacak kaynağı da bulamamaktadır.

Sektörümüzde faaliyet gösteren kamu kuruluşlarında yaşanan tüm bu olumsuzlukların doğal bir sonucu olarak bu olumsuz durumun istihdama da yansması kaçınılmazdır. Kamuya yaklaşık on yıldır planlı ve programlı bir biçimde personel alınmamakta ve mevcut kadroların birçoğu da çeşitli nedenlerle işlevsiz kılınmaktadır. Kamuda çalışan üyelerimizin, ücretleri de birçok mesleğin çok gerisinde kalmıştır. 657 sayılı kanun kapsamında çalışan mühendisler yoksulluk sınırının altında bir ücrete mahkum edilmişlerdir. Bu komik tablonun mutlaka düzeltilmesi, ülke ekonomisinde, sanayide önemli yeri olan mühendisin eşit iş ve eşit ücret ilkesi dikkate alınarak maaş ve tazminatlarında iyileştirilmeler yapılması kaçınılmaz bir gerçektir.

İçinde bulunduğumuz durum; başta madencilik sektöründe çalışma yapan kamu iktisadi teşekkülleri olmak üzere tüm kamu maden üretici kuruluşlarında çalışan meslektaşlarımızın, önce üretim alanlarında sahihsiz bırakılması, sonrada özelleştirme ve kapatma söylemleriyle pasifize edilmesidir. Kamuda gerçekleştirilen tayin ve atamalarda bilgi, beceri, kıdem gibi liyakat unsurların yerine salt siyasi referansların geçerli olması nedeniyle kırgınlık, güvensizlik, motivasyon eksikliği gibi nedenlerle kamuda çalışma dengesinin bozulmasıdır.

Zamanında yapılmayan yatırımlarla giderek üretimleri düşen MTA, TKİ, TTK, Etimaden, EÜAŞ gibi araştırmacı ve üretici kamu kurumları ile madencilik faaliyetlerini denetlemekle görevli MİGEM, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı, TCK, DSİ ve diğer ilgili kamu kurumları son yıllarda bu görevlerini layıkıyla yerine getirmek amacıyla gerekli kadrolara maden mühendisi alımı için neredeyse hiçbir çaba harcamamıştır. Bu kurumlardaki tecrübeli kadroların yeni kadrolara bilgi aktarımını sağlayacak şekilde düzenli maden mühendisi alınması gerektiği ilgililerce bilinmesine rağmen konuyla ilgili olumlu bir yaklaşım gösterilmediği gibi son yıllarda bu konularda bir girişimde olunmadığı gözlemlenmektedir.

6.4.2- Özel Sektörde Çalışan Maden Mühendislerinin Konumu

Madencilik sektöründe gerek kamu gerekse özel sektörde çalışan maden mühendisleri ciddi ekonomik sıkıntı içerisindeyler. Genellikle özel sektörde, arz talep dengesi bozulduğundan maden mühendisleri düşük ücretlere mahkum olmaktadır. Özel sektör madencileri, mühendis istihdamını kanuni vecibelerin yerine getirilmesi şeklinde değerlendirmemelidir. Ancak birçok maden işletmesinde hala ilkel yöntemlerle üretim gerçekleştirilirken, hala mühendisin üretime katkısının anlaşılmadığını belirtmek gerekmektedir.

Yaşanan bu kriz ortamında iş yerlerinin kapanması ya da iş kapasitelerinin azaltılması doğrultusunda özel sektörde çalışan birçok maden mühendisi işini kaybetmiştir. Geçtiğimiz yıllarda yaşanan Dünya Ekonomik Krizi ve bu duruma bağlı olarak inşaat sektöründeki daralmanın ardından birçok çalışan gibi çok sayıda maden mühendisi de işini kaybetmiştir. Sektörümüzdeki maden mühendisi enflasyonu böylece kabarmış, yıllardır çalıştıkları firmalara hizmet eden maden mühendisleri işsizler ordusuna katılmıştır. Doğal olarak, böyle bir durumda sektörün canlanması ya da maden mühendisleri için yeni iş alanlarının açılması gerekmektedir. Bu iş alanlarının başında da 5177 sayılı maden kanunu ve 2010 yılının ortalarında TBMM komisyonlarında görüşülen kanunda olduğu gibi taşocakları ve çimento sektörü gelmektedir.

Geçtiğimiz yıllara kadar taşocaklarının bir çoğunda kendilerini “taş ustası” olarak lanse eden ve resmi anlamda ehil olmayan kişiler on binlerce ton patlayıcı madde kullanmaktadır. Kimi taşocaklarında ise yasal ve standart patlayıcı maddeler yerine LPG tüpleri kullanıldığı bilinmektedir. SGK kayıtlarına göre taşocaklarındaki iş kazalarında, 2008 yılında 112 ve 2009 yılında 101 insanımız hayatlarını yitirmiştir. Daha açık bir deyişle; anılan yıllarda yalnız taşocaklarında her hafta iki kişi hayatını yitirmekte ve bu kayıpların % 80'i patlayıcı maddelerin usulsüz ve bilgisizce taşınması, muhafazası, ateşlenmesi veya imhasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca madencilik bilim ve tekniğine göre yapılmayan kazı faaliyetleri, bir yandan göçük ve şev kaymaları nedeniyle ölümlü iş kazalarına, öte yandan da çevre tahribatına yol açmaktadır. Sadece patlayıcı madde kullanımı bile başlı başına bir maden mühendisliği uzmanlığı olduğu gibi yüz milyonlarca ton hafriyat sonucunda oluşacak basamak ve şev geometrilerinin projelendirilmesi de maden mühendisliğinin ana bilim dalı kapsamındadır.

Maden mühendisliğinin işteğal alanı olup da yoğun olarak bulunmadıkları bir diğer alanda çimento sektörüdür. Çimento sektöründe hammadde eldesi, harmanlama, kırma eleme ve öğütme tamamıyla maden mühendisliği disiplini içinde yer alıp, klinker üretimine kadar olan süreç devlet tarafından da madencilik faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Halen Türkiye’de faaliyet gösteren 39 adet çimento fabrikasında, madencilikle ilgili bahsedilen bu konularda çalışan 300-350 civarında mühendis bulunmasına karşın bunlardan sadece 39 tanesi maden mühendisidir. Bu hesaba göre fabrika başına dahi bir maden mühendisi düşmemektedir. Oysa ki; çimento sektöründe agrega dahil 100 milyon ton gibi devasa büyüklükte madencilik yapılmaktadır.

6.4.3- Teknik Nezaretçi Olarak Çalışan Maden Mühendislerinin Konumu

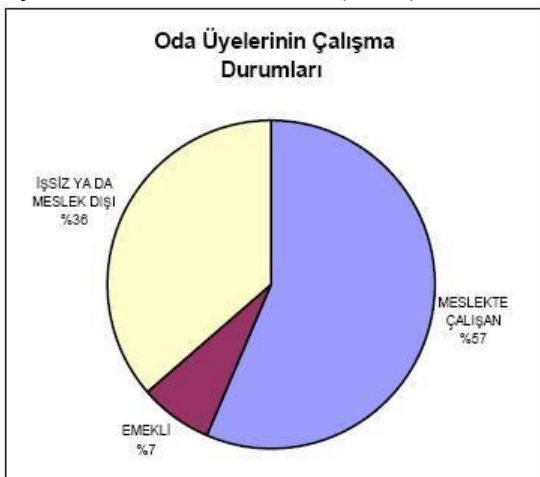
Bu anlayış içerisinde ülkemizdeki madencilğin birçok yerde bir kaç asır önceki teknolojilerle ve insan haklarına yakışmayan çalışma koşullarında maden işçisinin asgari ücretle, mühendislerin ise komik ücretle çalıştırıldıkları görmezlikten gelinmektedir. Ayrıca, bu koşullarda; ücretini çalıştığı işyerinde ve işverenden alarak, çağdışı kalmış yönetmelik ve tüzükler ile denetim yapan Türkiye'deki maden mühendisinin belki de dünyanın hiç bir yerinde ve zamanında örneği olmamıştır.

Maden sahalarını teknik yönden denetleyen teknik nezaretçilerin, yetki ve sorumlulukları yeterli düzeyde açık değildir. Maden işletme sahipleri kendilerini, bu ülkenin doğal bir kaynağını belli bir imtiyazla, belli süre işletecek ve katma değer üretecek kişiler olmaktan çok, çoğunlukla tesadüfen, ne olduğunu ve nerelerde kullanıldığını daha sonra öğrenebildiği maden varlığının mülkiyet sahibi olarak görmektedirler. Anlayış bu olduğu sürece, maden işletmecisi olaya bir definecilik eşdeğeri ile yaklaşmakta, madenciliği sadece mostra alınması olarak yorumlamakta ve ilerleyen süreçte kendisine eskisi gibi kâr getirmeyen işletmeleri ekonomik kabul etmeyerek, madenlerimizi bir daha işletilemeyecek ölçülerde terk etmektedir.

Sektörümüzde bulunan kaç kişi, kamu işletmeciliği de dahil olmak üzere, Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen işletme ruhsatlı sahaların, kaç adetinin bilim ve tekniğine uygun, verimli, ekonomik ve bu ülkenin kazanılması gerekli bir doğal kaynağı olarak işletildiği söyleyebilir. Bu durumdaki bir sektörün içinde madencilik bilim ve tekniğini ön plana çıkarmaya çalışan ve bu doğrultuda teknik nezaretçilik yapmaya uğraşan maden mühendislerinin de işi oldukça zordur. Maaşını işverenden alan ve bu maaş karşılığı işverene yaptırımlar uygulamaya, efektif bir saha işletmeciliği için yön göstermeye çalışan maden mühendislerinin konumu oldukça düşündürücüdür.

Böyle bir konjüktürde; her şey işverenin iki dudağı arasındadır. Ancak, sahada herhangi bir iş kazası olduğunda sorguya ilk alınan, tutuklanan ve mahkeme sonucu maddi olarak cezalandırılan kişi de maden mühendisidir. Bu konunun üzerinde düşünülmesi, daha sağlıklı zemine oturtulması gerekmektedir. Bu nedenlerle, teknik nezarete yeni bir anlayış ve bakış açısı getirilmeli; saha sayısı ile mühendis-madenci ilişkisinin usul ve esasları netleştirilmeli; yetki ve sorumluluk iyi tarif edilmelidir.

Grafik 2 – TMMOB Maden Müh. Odası Üyeleri İstihdam Durumu (2005)

Günümüzde Türkiye'de yaşayan 20.000'e yakın maden mühendisinin bulunduğu tahmin edilmekte ve yaklaşık 14.000 maden mühendisinin TMMOB Maden Mühendisleri Odası'nda kayıtlı bulunmaktadır. Oda kayıtlarında çalışma durumları mevcut olan toplam 6.185 üyenin; 3.492'sinin mesleği ile ilgili bir işte çalıştığı, 439'unun emekli olduğu ve 2.254'ünün ise işsiz ya da maden mühendisliği mesleği dışında bir işte çalıştığı görülmektedir. Oda üyelerinin % 36'sı işsiz ya da meslek dışında bir işte çalışmaktadır (Grafik 2). Bu oran diğer mühendislik branşları ile karşılaştırıldığında son

derece yüksektir. Mesleği ile ilgili bir işte çalışan 3.492 üyenin 1.650'si (% 47) özel sektörde, 1.500'ü (% 43) kamu sektöründe ve 342'si (% 10) ise üniversitede çalışmaktadır. Özel sektörde çalışmakta olan 1.650 üyenin 1.093'ünün Serbest Mühendislik Hizmet Belgesi bulunmakta, bunların 172 adedinin kendi bürosu olup, 911 adedi ise başkasının yanında çalışmaktadır.

Madencilik sektöründeki gerilemeye ve istihdamdaki dramatik azalmaya karşın, yeni maden mühendisliği bölümlerinin açılarak maden mühendisi mezunlarının sayısının hızla artırılmasını, akılcı gerekçelerle açıklamaya çalışmak tamamen boşa çaba olacaktır. Ülkemizde 8 adedi ikinci eğitim veren toplam 27 Maden Mühendisliği Bölümü'nden her yıl 850'nin üzerinde maden mühendisi mezun edilmeye devam edilmektedir. Bu eğilimin sabit oranda devam etmesi durumunda dahi, gelecek 10 yıl içerisinde, bugün mevcut sayının yarısından daha fazla maden mühendisi mezun edilmiş olacaktır. Mezun olan maden mühendislerinin % 70'inin Maden Mühendisleri Odası'na kayıt oldukları verisinden hareket edildiğinde; 1980 yılında her 100 sektör çalışanına karşılık ülkemizde 1,65 maden mühendisi bulunmaktayken, 2008 yılında bu sayının 16,2'e yükseldiği görülmektedir. Bu durum, maden mühendisi eğitime ilişkin planlamaların olmadığını ya da var ise kesinlikle akılcılıktan uzak olduğunu göstermektedir.

Maden mühendisleri arasında işsizlik ya da mesleğinde bir işte çalışamama oranı oldukça yüksektir. Ancak, son yıllarda mezun olanlar arasında bu oranın % 50'den çok daha fazla olduğu ve işsizliğin giderek hızla arttığı gözlemlenmektedir. Maden mühendisliği mezun sayılarının yıllar içerisindeki gelişimine bakıldığında, 1978 yılına kadar olan dönemde oldukça akılcı davranıldığı, 1980 sonrasında ise planlamanın yerini popülizmin almasının, Maden Mühendisi sayısında önemli artışlara ve beraberinde ciddi sorunlara (işsizlik, kalite farklılıkları vb.) neden olduğu görülmektedir.

Madencilik sektörünün istihdam gereksiniminden daha fazla Maden Mühendisinin mezun edilmekte oluşu, söz konusu mesleğin değerini de "düşürücü" bir etki yapmakta, Maden Mühendisliği, ne yazık ki, gençler tarafından giderek daha az tercih edilen bir meslek disiplini durumuna gelmektedir. Bugün için, ülkemizde yanlış politikalar sonucunda sayıları şişirilmiş hale getirilen Maden Mühendisliği Bölümleri'ne gerçek bir talep bulunmamaktadır. Gençler Maden Mühendisliği Bölümlerini, genellikle, en alt sıralara ve dışarıda kalmamak amacıyla yazmaktadırlar.

Madencilik, ülkeye direkt döviz getirisi sağlaması, istihdam yaratması, hizmet ve yan sanayi sektörleri oluşturması ve bölgesel kalkınmayı önplana çıkarması açısından da önemli bir sektördür. Aynı zamanda, madencilik, yatırımcı için son derece riskli ve yatırım sermayesinin geri dönüş süreci uzun olan bir sektördür. Madencilik, istihdam ağırlıklı bir sektör olup, genelde kırsal alanda faaliyet gösteren bir üretim dalı olarak, kırsal alandan kentlere yoğun göçü önleyici bir rol üstlenir. Bütün bu özellikleriyle madencilik sektörü, sanayi ve diğer sektörlerin itici gücü olarak, katma değeri yüksek, ekonomik kaynak oluşturan önemli bir sektör haline getirilmeli, madenciliğimiz ülke kalkınmasında geri planda kalmaktan kurtarılmalıdır.

Özelleştirmeler ve eleman alımı konusunda sıkıntılar yaşayan kamu kuruluşlarının kendi ihtiyaçları doğrultusunda gençlere yurtiçi ve yurtdışında eğitim imkânları sağlama ve eğitilmiş gençleri istihdam etme politikalarını terk ederek, sektörün nitelikli eleman kaynağı olma özelliklerini kaybetmektedir. Yine bu duruma bağlı olarak kamu kuruluşlarının hatalı istihdam politikaları ve özelleştirmeler nedeniyle yetişmiş üst düzey teknik ve idari

personelin, sektörden uzaklaşarak başka alanlara yönelmektedir. İşçisinden mühendisine kadar sektöre eleman yetiştiren birçok eğitim kurumunun yetersiz alt yapı vb sorunlar nedeniyle, düşük nitelikli eleman kaynağına dönüşmektedir. Alternatif iş kollarının artan çekiciliği nedeniyle, yetenekli gençlerin madencilik eğitimi veren okullara olan ilgileri giderek azalmaktadır. Ara teknik eleman yetiştiren okulların sayıca az olmalarının yanı sıra eğitim kalitelerinin düşüklüğü ve ara elemanların yetki ve sorumluluklarına ilişkin birçok mevzuatın eksik olması sektörde karmaşalara neden olmaktadır.

Ülkemiz yönetimleri, uzunca bir süredir planlama düşüncesini terk etmişler, stratejik öngörüyle insan kaynakları planlamasını da göz önüne alan ulusal kalkınma modellerinin geliştirilmesinden vazgeçmişlerdir. Ekonomik kalkınmanın, sanayileşme ve yatırım artışlarına dayalı dengeli bir yapının oluşturulması ile sağlanabileceği gerçeğini göz ardı ederek ekonomi politikalarının oluşturulması ve yürütümünü tamamen uluslararası finans kuruluşlarının ellerine bırakmışlardır. Bu kuruluşlar eliyle uygulanan politikalar sonucunda, insanı merkezine almayan, her şeyi alınıp satılan bir meta olarak gören anlayışlar doğal zenginliklerimizi, kamu kaynaklarımızı yok etmiş, küçültmüş ya da özelleştirme adı altında sermayeye devretmiştir. Kısaca, son 30 yılda madencilikten enerjiye, ulaşımdan yerleşime, eğitimden sağlığa kadar birçok sektörde ülkemiz ve toplumumuz aleyhine önemli yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

7 - MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

Hızlı teknolojik gelişmeler bir yandan insanın refahına hizmet ederken, öte yandan insan hayatı ve çevre için tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Üretim sürecine giren her yeni madde, her yeni makine, araç ve gereç insan sağlığı, işyeri güvenliği, çevre sağlığı ve çevre güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Bir bakıma yükselen refah, insanlığa iş kazaları, meslek hastalıkları ve çevre kirlenmesi olarak geri dönmektedir. Sağlıklı çalışma ortamı ve çevresi iş barışının, hızlı ve sağlıklı kalkınmanın da ön şartıdır. Çünkü iş kazaları ve meslek hastalıkları sonuçları itibarıyla insan hayatını ve sağlığını tehdit etmesinin yanı sıra işletmeleri de ağır faturalara mahkûm etmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği konusu tüm iş kollarında eksiksiz düzenlenmesi ve uygulanması gereken bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşam, en temel insan hakkı olmasına rağmen her yıl azımsanmayacak sayıda insan, çok rahatlıkla engellenebilecek ve hukuken de engellenmesi zorunlu olan iş kazaları ve meslek hastalıklarından dolayı yaşamını yitirmekte veya engelli hale gelmektedir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de iş kazaları ve meslek hastalıklarının önemli bir sorun olarak karşımıza çıkması, sanayileşmenin gelişimi ile birlikte iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin gerekli düzenleme ve yatırımların yapılmamasından dolayı yoğunluk kazanmıştır.

Bilim, teknoloji ve sanayileşme toplumsal değişimlerin nedenlerini oluşturmaktadır. Bilim teknolojiyi, teknoloji ise sanayileşmeyi ve artı değeri yüksek ürünü meydana getirerek, toplumların refah düzeyini yükseltmektedir. Hızlı gelişen bilim, teknoloji, kalkınma ve sanayileşme süreçleri kuşkusuz ülkelerin gelişme süreçlerine birçok faydalar sağlamıştır. Ancak çalışma yaşamı ve güvenliği için aynı başarının sağlandığını söylemek güçtür.

Sanayileşme ve kalkınmanın bedeli; asla iyi eğitilmemiş, yeterli derecede beslenemeyen, iş kazalarından ve meslek hastalıklarından gereği gibi korunamayan, işsiz kalma ve işini kaybetme korkusu yaşayan, örgütlenmeleri engellenen, sosyal güvenliğinden endişe duyan bir çalışan kesim yaratmak olmamalıdır. Kısacası insanın refahı, mutluluğu, sağlığı ve

güvenliğinden ödün veren bir sanayileşme ve kalkınma anlayışı benimsenemez. Gelişmiş ülkeler yasal önlemlerle toplumsal eğitim ve bilinçlendirmeyle sorunun çözümü yönünde oldukça mesafe kat ederken, bizim gibi sanayileşmesini tamamlayamamış, sanayi ve demokrasi kültürü gelişmemiş, eleştiri, öneri ve denetim sistematığının gelişmediği ülkelerde yara kanamaya devam etmektedir.

4857 sayılı İş Yasası ile birlikte ülkemizde İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatımız değişmiş, bu yasayla birlikte 50'ye yakın yönetmelik ve tebliğ yayınlanmış ve bunların bir kısmı yürürlüğe girmiştir. Ancak küreselleşme sürecine paralel olarak özelleştirme, sendikasılaştırma ve taşeronlaştırma, kısaca örgütsüzleştirme politikalarıyla her türlü güvenlik ve güvencelerden yoksun kayıt dışı işçilik ve çocuk çalıştırmayla katmerleşen iş kazaları ve meslek hastalıklarının boyutu resmi istatistiklerde yayımlanandan çok daha büyüktür.

Çalışma yaşamının en önemli konularından olan iş sağlığı ve güvenliğine yönelik olarak, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de gerekli önlemler yeterince alınmamaktadır. Oysa bir ülkenin İş Sağlığı ve Güvenliğine yönelik politikaları o ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Ekonomileri zayıf olan, sosyal devlet kavramının gereklerinin uygulanmadığı ülkelerdeki İş Sağlığı ve Güvenliğinin gelişimi, gelişmiş ülkelere göre daha yavaş gelişme göstermektedir.

İş Sağlığı ve Güvenliğinde temel amaç; çalışma yaşamında çalışanların sağlığına zarar verebilecek hususların önceden belirlenerek gereken önlemlerin alınması, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarının sağlanması, iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı çalışanların psikolojik ve bedensel sağlıklarının korunmasıdır. Sosyal hukuk devletinin temel işlevi, güvenli bir çalışma ortamı oluşturmak, çalışanları çalışma ortamından kaynaklanan sağlık ve güvenlik risklerine karşı korumak, çalışanların güvenlik, sağlık ve refahını sağlamak ve geliştirmektir. Hızlı gelişen sanayileşmeye bağlı olarak iş yerlerinde yeterli önlemlerin alınmaması her yıl artan iş kazaları, meslek hastalıkları ve çevre kirliliği, insan ve çevre sağlığını tehdit eder bir noktaya ulaşmıştır. Bu noktada gerek küresel ölçekte gerekse ulusal düzeyde sermayenin yönelimlerini ve kendini yenileme süreçlerini kavramak gerekmektedir. Büyük şirketler küresel ölçekteki işlemler için birleşme eğilimi gösterirken ulusal düzeydeki işletmeler ise esnekliklerini artırarak bu süreçteki pazar payını korumaya çalışmaktadırlar.

Bu amaçla şirketler, bağımsız ve merkezi kontrolün dışında çalışan daha küçük ve daha fazla birimlere parçalanma, küçük birimlerin etkinliklerini kaynak dışında bırakma, küçük işletmeleri taşeronla verme ve esnek çalışma organizasyonu ile geliştirmeye yönelmektedir. Bu eğilimin gelecekte daha fazla artacağı ve sendikasılaştırma ile daha olumsuz çalışma koşulları doğacağı, tek yanlı bilgilendirme ve daha düşük ücretlere yol açacağı beklenmektedir.

Çalışılan ortamın ve üretim süreçlerinin yetersiz ve olumsuz koşulları, çalışanların en temel hakkı olan sağlıklı yaşam ve çalışma hakkını tehdit etmektedir. Bu nedenle, İş Sağlığı ve güvenliği konusunda gerekli önlemlerin alınması bir zorunluluk olmalıdır. İş kazalarının ve meslek hastalıklarının ortadan kaldırılması; bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağladığı olanakların bu alana yönelik olarak geliştirilmesi, bilimsel araştırmaya dayalı riskin doğru tanımlanması, planlı çalışma ve üretim sürecindeki gelişmelerin bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve bilimsel-mühendislik kriterlere uygun sürekli bir "Risk Yöntemi" uygulamasının gerçekleştirilmesiyle sağlanabilir. İş Sağlığı ve Güvenliği; tıp, mühendislik ve sosyal bilimleri içeren çok bilimli bir konudur.

İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu maddi ve manevi kayıplar gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ödenmesi gereken fatura ise bu ülkelerin Gayrı Safi Milli Hasıllarının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bazı kaynaklarca, endüstrileşmiş ülkelerde iş kazaları ve meslek hastalıklarının toplam maliyetinin, bu ülkelerin Gayrı Safi Milli Hasıllarının % 1'i - % 3'ü oranında değiştiği belirtilmektedir. Ülkemizde ise en iyimser yaklaşımla, iş kazaları ve meslek hastalıklarının toplam maliyetinin yılda 4 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Daha sağlıklı ve daha güvenli işyeri ortamı, daha verimli bir çalışmanın da ön koşuludur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde İş Sağlığı ve Güvenliği, toplumsal kalkınmanın belirleyici unsurları arasında yer almaktadır.

SSK istatistikleri yalnızca sigortalı işçileri kapsamaktadır. Ülkemizde kaçak işçileri ve SSK'lı olmayan çalışanları göz önüne aldığımızda; bilinmeyen veya bildirilmeyen iş kazaları ile bu sayının SSK istatistiklerinin çok üzerine ulaşacağı açıktır. İstatistiklere göre, iş kazalarının % 72'sinin 50'den az işçi çalıştıran işyerlerinde yani İş Sağlığı İş Güvenliği Kurullarının zorunlu olarak kurulması gerekmeyen işyerlerinde olduğu görülmektedir.

Başta Anayasa olmak üzere, Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda, İş Kanununda, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda, Sendikalar Kanununda, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile ilgili tüzük ve yönetmeliklerde konuyla ilgili düzenlemeler mevcuttur. Ancak bunlar; günün koşullarına göre yetersiz, eksik, dağınık ve en önemlisi devlet ve işveren tarafından tam olarak uygulanmamaktadır. Devletin, işçi sağlığı-iş güvenliği alanında araştırma yaptırmaktan, üretim süreçleri konusunda tarafları bilgilendirmeye, ulusal mevzuatı günün gereksinimlerini karşılayacak bir biçimde güncelleştirmekten, insan sağlığını her şeyin üstünde tutarak işyerlerini etkili bir biçimde denetlemesine kadar pek çok sorumluluğu vardır. İşverenlerin büyük bir bölümü; çalışanın korunmasını yani işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmasını bir maliyet unsuru olarak görmektedir. Yasaların, yönetmeliklerin zorunlu kıldığı önlemlerin alınması konusunda işverenlerin sorumluluklarını kendiliğinden yerine getirmeleri beklenmemelidir. İşverenler son yıllarda, süresi belirli hizmet akdi ile işçi çalıştırarak, part-time çalışmayı yaygınlaştırarak, hızla taşeronlaşarak, fason iş vererek, eve iş verme sistemini yaygınlaştırarak, işyerlerini ve işçileri küçük birimlere bölmeye ve sendikasızlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bunların sonucu olarak, denetim zorlaşmakta ve alınması gereken önlemler takip edilememektedir.

Madencilik sektörü özellikle de yeraltı madenciliği, doğası gereği içerdiği riskler nedeniyle dünyanın her yerinde planlama, yatırım ve üretim aşamasından pazarlama aşamasına kadar çok özel önlemler, donanım, bilgi, deneyim, uzmanlık ve sürekli denetim gerektiren dünyanın en ağır iş kollarından birisidir. Ülkemizdeki madencilikle ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının bu bilgi ve deneyime ulaşması uzun yıllar gerektirmiştir. 1980'li yıllardan itibaren uygulanan neo-liberal politikalar sonucunda kamunun faaliyet alanları daraltılarak madencilik sektörü yarı yarıya küçültülmüş, uzun yıllar gerektiren bilgi ve deneyim birikimi de darmadağın edilmiştir. Böylelikle bir yandan ülkemiz madencilik kamu kuruluşlarındaki "mevcut üretim kültürünün/birikiminin" bir anlamda reddedilmesi ve bu alanların yetersiz ve deneyimsiz özel kuruluşlara bırakılması, bu yapılırken kamusal denetimin de iyice gevşetilmesi sonucu özellikle iş kazalarına davetiye çıkarmaktadır.

Yaşam en temel insan hakkıdır. Dünyada her gün milyonlarca insan, engellenebilecek ve hukuken de engellenmesi zorunlu olan iş kazaları ve meslek hastalıklarından dolayı yaşamını yitirmekte, meslek hastalıklarına yakalanmakta veya sakat kalmaktadır. ILO' nun 2009 yılı açıklamalarına göre dünyada her yıl 270 milyon iş kazası meydana gelmekte, her 15 saniyede

bir işçi ve her gün yaklaşık 6 bin 300 kişi iş kazası veya meslek hastalıkları nedeniyle yaşamını kaybetmektedir.

Ülkemiz, iş kazalarında ön sıralarda yer almaktadır. Son yıllardaki kaza istatistikleri incelendiğinde, özellikle madencilik sektöründe iş kazalarının belirgin bir şekilde artarak devam ettiği görülmektedir. Odamız kayıtlarına göre, 2008 yılında 43 maden çalışanı iş kazası sonucu yaşamını yitirmişken, 2009 yılında bu sayı 92'ye yükselmiş, 2010 yılında ise 105'e ulaşmıştır. 2011 yılının ilk üç ayında 24 maden çalışanı yaşamını yitirmiştir. Ülkemizde meslek hastalıkları ile ilgili yaygın bir çalışma yoktur ve çalışanlar bazı hastalıkların meslek hastalığı olup olmadığını bilememektedir. Ülkemizde meslek hastalıkları; gerek tanısının konulması ve tedavinin düzenlenmesi, gerekse rehabilitasyonunun sağlanması açısından çok sorunlu bir alandır. Bu nedenle ülkemizde meslek hastalıklarına tanı konulması süreci yeniden ele alınmalıdır. İş kazalarındaki dolaylı harcamalar, doğrudan harcamaların 4 ile 10 katı arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle iş kazalarının sosyal güvenlik sistemine maliyeti büyük meblağlara ulaşmaktadır. ILO'ya göre gelişmekte olan ülkelerin iş kazaları ve meslek hastalıkları maliyetlerinin, gayri safi yurt içi hasıllarının (GSYİH) % 4'ü civarında olduğu tahmin edilmektedir.

1995-2005 yılları arasındaki iş kazaları ve meslek hastalıkları yıllar itibarıyla incelendiğinde iş kazalarının % 9'unun, meslek hastalığının % 51'inin, sürekli iş göremezlik vakalarının % 28'inin ve ölüm vakalarının da % 10'unun madencilik sektöründe meydana geldiği görülmektedir. İş kazası ve meslek hastalığı istatistikleri açısından İş Kazaların;

% 18'i Metal ürünleri imalatında,
% 12'si Maden Sektöründe,
% 10'u İnşaat Sektöründe, meydana gelmektedir.

Tablo 3 - Türkiye'de Kömür Madenlerinde İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

YIL	İş Kazası Sayısı	Meslek Has. Sayısı	Sürekli İş Göremezlik Sayısı			Ölen İşçi Sayısı		
			İş Kazası	Meslek Hastalığı	TOPLAM	İş Kazası	Meslek Hastalığı	TOPLAM
2004	5.481	132	66	233	299	38	0	38
2005	6.011	358	50	232	282	77	5	82
2006	6.722	416	104	285	389	35	0	35
2007	6.293	966	76	351	427	38	0	38
2008	5.717	328	34	187	221	30	0	30
TOP.	30.224	2.200	330	1.288	1.319	218	5	223

Kaynak: SSK 2004, 2005 ve 2006 İstatistik Yıllıkları, SGK 2007 ve 2008 İstatistik Yıllıkları

Madencilik kuruluşlarımızdaki mevcut deneyim birikiminin yok edilmesi, maden işletmeciliğinin yetersiz, donanımsız ve deneyimsiz kişi veya kuruluşlara bırakılması; kısa sürede yüksek kar sağlamak amacıyla yapılan üretim projeleri, hızlı ve yüksek kazanç için yapılan üretim zorlamaları, bir yandan yetersiz, liyakatsiz kişilerin siyasal amaçlarla kilit mevkilere atanması ve diğer yandan da kamusal denetimin iyice gevşetilmesi kazaların kaçınılmaz hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu kazalardan en etkilenen, en derinden yaşayan, hiç kuşkusuz maden mühendisleri ve onların örgütlü olduğu Maden Mühendisleri Odası'dır. Odamız, üyelerinin pratikte kazandığı bilgi ve donanımlarından aldığı güçle kazaların önlenmesi için her platformda görüşlerini

açıklamakta, raporlar hazırlamakta, eğitimler vermekte, seminerler, sempozyumlar düzenlemekte, çözüm önerilerini ilgili devlet kurumlarına iletmekte, onlarla ortak çalışmalar yapmakta, saha çalışmaları ile üyelerini ve sektör çalışanlarını eğitmektedir. Tüm bu çalışmaların amacı, sistemin oluşturduğu olumsuzlukları göz ardı etmeden olabildiğince kazaları minimize etmektir. Ancak asıl çözüm, kar öncelikli bir üretim modelinin değiştirilmesi ve insanı öne çıkaran yeni bir yapının kurulmasından geçmektedir.

8 - SONSÖZ

Dünyada da çıkan savaşların gerçek nedenlerine bakıldığında, ülkelerin daha çok kaynağa sahip olma arzularının yattığı görülmektedir. Gelişmiş ülkeler, dünyada doğrudan sahip olamadıkları kaynakların üretim ve hareketlerini de istedikleri gibi yönlendirmektedirler. Günümüzde adı sıkça anılır olan, yeni dünya düzeni, neo liberalizm ya da globalleşme deyimleri ile sermaye sahibi olan çok uluslu şirketler dünya madencilik sektörünü, üretim, stok ve fiyatlarını kendi istemleri doğrultusunda belirleyebilmektedir.

Ülkemiz madenciliğinin bugünkü durumunu değerlendirmek için dünyada yaşanan bu gelişmeler ışığında, özellikle 1980 sonrası dünyadaki ve Türkiye'deki ekonomik ve sosyal değişimin incelenmesinde yarar vardır. 1980'den bugüne kadar; yeni ekonomik düzen, yeni dünya düzeni, küreselleşme, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, esnek üretim, düzensiz istihdam, taşeronlaşma, rekabet, yabancı sermaye, uluslararası tahkim, uluslararası işbirliği, bilgi çağı, bilgi toplumu, ticaret devrimi, kalite, standart, çevre gibi kavramlar günlük hayatımıza girmiştir. Liberalleşme, özelleşme, mülkiyetin tabana yayılması gibi kulağa hoş gelen sözlerin edildiği bu dönemlerde, ülkemiz, önüne getirilen her sözleşmeye düşünmeden imza atmış veya atırlmış ve halen de atmaktadır. Herhangi bir ürünü, ülke sınırları içinde üretildiğinden daha ucuza ithal etme olanağınız varsa, bu ürün hiçbir zorlukla karşılaşılmadan ithal edilmektedir. İthalat için gerekli dövizin kaynağı, yerli üretimin yarattığı katma değer ve istihdam düşünülmemektedir.

Madencilik sektörünün GSYİH içindeki payı % 1'lerde görülmesine karşın, madencilik sektörü oldukça büyüktür. Başta çimento, demir-çelik, seramik, cam, tuğla, kiremit, refrakter sektörleri birer madencilik faaliyetidir. Ancak bu faaliyetler GSYİH hesaplamalarında madencilik sektörü kapsamında değerlendirilmemektedir. Madenciliğin ülke ekonomisine katkısı incelenirken madencilik faaliyetlerini, üretilen hammaddeleri son ürünlere dönüştüren sektörlerle beraber değerlendirildiğinde sektörün gerçek büyüklüğünü görmek mümkündür.

Aslında ülkemiz birçok maden açısından zengin olup ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Bu kaynakların değerlendirilmesi için; uzun vadede, bilimi ve araştırmayı öne çıkaran teknolojik gelişmeleri takip eden, dışarıdan alınan teknolojilerin ülke gerçeklerine uyarlanması ile Ar-Ge çalışmalarına gerekli önemi vermekle mümkün olabilecektir. Madenlerin üretiminin arz-talep dengesine göre mümkün olacağı, mühendislik hesaplarının ve ekonomik değerlendirmenin sonucu gerçekleşebileceği de unutulmamalıdır. Ülkemizin kısa yoldan "kurtuluş senaryolarına" değil akla ve bilime dayanan, teknolojiyi esas alan kalkınma plan ve programlarına ihtiyacı vardır.

Sektörün ekonomiye katkısının artırılması için madencilik sektörünün büyüklüğünün farkına varılmalıdır. Sektör bir bütün olarak düşünülmesi, doğal kaynaklar tek yasal düzenleme altında toplanmalı, devlet, madencilik ve doğal kaynaklar ile ilgili faaliyetlerini bir şemsiye altında toplayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

Türkiye'nin tam bağımsız, demokratik ve gelişmiş bir ülke olabilmesinin, diğer sektörlerin yanı sıra, madencilik sektörünün de sağlıklı bir şekilde gelişebilmesinin temel koşulunun yeni dünya düzeni kavramına karşı kısa, orta ve uzun dönemli Ulusal Madencilik Politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında yatmaktadır.